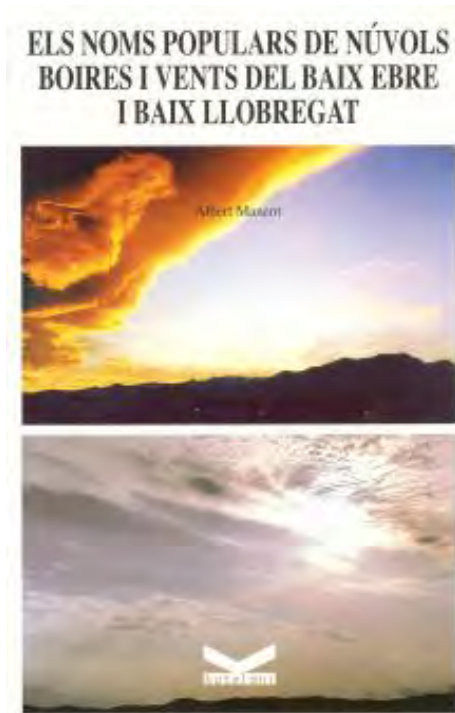

Els noms populars de boires i altres fenòmens meteorològics a la comarca del Montsià

Pili Ibàñez, Tere Izquierdo i Maite Moya

Professores de Llengua catalana i literatura.

A Albert Manent, *in memoriam*

En el marc del XXIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica que es va fer a Ulldecona, a la tardor de 1997, l'estudiós Albert Manent i Segimon ens va explicar que estava portant a terme, junt amb altres col·laboradors i col·laboradores, la tasca de recollir el vocabulari popular meteorològic d'arreu de Catalunya. Ens va encoratjar a fer un treball de recerca dels noms populars de núvols, boires i vents de la comarca del Montsià per tal de contribuir-hi.

El projecte ens va semblar interessant i vam iniciar un recorregut per tots els municipis i barris agregats de la comarca. Les enquestes es van fer entre el 5 de maig i el 9 de juliol de 2001. Fruit

d'aquest treball, vam presentar i publicar la comunicació «"Montsià en capell, guarda't d'ell": els noms dels núvols a la comarca del Montsià», en el I Congrés de la Diòcesi de Tortosa, i hem publicat el treball «Els noms populars de vents a la comarca del Montsià». Presentem aquí el buidatge dels noms de boires montsianenques i altres fenòmens meteorològics.

BOIRES

banderes flamenques. Resson amb coloretts i que recorda l'arc de Sant Martí. Sol passar mentre el sol surt o es pon. Mot propi dels mariners de les Cases i la Ràpita. El DCVB l'enregistra a les costes de llevant, de ponent i de l'Empordà.

bardissa. Veeu *cotonada*. A les Cases, el Castell, Freginals, la Galera, Godall, Mas de Barberans, la Ràpita, Sant Joan del Pas, la Sénia, Ulldecona, els Valentins i les Ventalles. El DCVB el recull a Ulldecona.

boira. El DCVB el localitza a Catalunya, València, Balears i l'Alguer. «Dia de boira, dia de sol» és un refrany que diuen a Amposta, el Castell, els Muntells, la Ràpita, Sant Joan del Pas, Santa Bàrbara, Ulldecona, els Valentins i les Ventalles. Al DCVB trobem: «Matí de boira, tarda de sol». També hi trobem la dita «Dia de boira, dia de glòria», recollida a Tortosa. Altres adagis que fan referència a la boira són els següents: «La boira fa bonança», a Alcanar, on també diuen que quan hi ha boira a la nit, de matí poden anar a buscar sèpies perquè la mar està tranquil·la. A Freginals a l'estiu diuen «Dia de boira, dia de calor», i a l'hivern, «Dia de boira, dia de fredor». «Boira en blanc, mes blanc» a la Galera. «Boira en sec, mes sec» a la Galera. Al DCVB: «Boires en sequedat, ven-te la muller i compra blat». «Quan s'agarra la boira a Coll-redó, aigua a abundor» a Godall.

boira alta. Boira contrària a la *rastera*. Als Valentins. No figura al DCVB.

boira de dalt. Assenyala vent de cerç. Si la boira ve del Montsià, podria ploure. A Ulldecona. No figura al DCVB.

boira eixuta. A Ulldecona. El DCVB recull: «Boires en eixut, ja cal que Déu t'ajut» a Catalunya.

boira espessa. Boira alta i densa. A Alcanar i els Valentins. És al DCVB.

boira gebradora. Boira que porta gebre. No figura al DCVB.

boira natural. A Sant Jaume i els mariners de la Ràpita diuen que la boira és natural quan n'hi ha als mesos que en sol haver-hi. No figura al DCVB.

boira pixadora. Boira humida que assenyala vent. A Alcanar, Amposta, Freginals, la Galera, Masdenverge, els Muntells, el Poblenou, la Ràpita, Sant Jaume, Santa Bàrbara i la Sénia. No figura al DCVB.

boira pixona. Boira d'hivern, no acaba de ploure. Sant Joan del Pas. No figura al DCVB.

boira pixotera. Veeu *boira pixadora*. A les Ventalles. No figura al DCVB.

boira rasa. Veeu *boira rastrea*. A Amposta, les Cases i els mariners de la Ràpita. No figura al DCVB.

boira rastera. Veeu *boira rastrea*. A Alcanar, el Castell, Freginals, els Muntells i les Ventalles. No figura al DCVB.

boira rastrea. Boira que va arran de terra. A Amposta, Godall, Mas de Barberans, Masdenverge, el Poblenou, la Ràpita, Sant Jaume, Santa Bàrbara i Ulldecona. No figura al DCVB.

boira seca. Boira que assenyala vent. Als Muntells, la Ràpita i la Sénia.

boirada. Molta boira durant la nit. A Santa Bàrbara. El DCVB defineix boirada com a boira espessa o gran extensió de boira i documenta que és un mot propi del Pirineu Oriental, Menorca, Mallorca, Eivissa i València.

boiregada. Boira espessa que surt de matí. A Ulldecona. El DCVB el localitza a València.

boires. Núvols a la falda dels Ports. «Quan Montsià porta boira, aigua a la vora» a Ulldecona. No figura al DCVB.

boires apegades. Boires que estan agarrades a la muntanya. A la Ràpita. No figura al DCVB.

boires blanques. Boires blanques que es formen per la mar. A la Ràpita. El DCVB recull boira blanca i la defineix com a «boireta que surt de la badia d'Alcúdia i es passeja per devers s'Escanyat del Puig de s'Erissó, i pronostica pluja dins tres dies» a Artà.

boires de fora. Núvols calmats apegats a Montsià, que no porten aigua. Se solen formar al mes d'agost. A la Ràpita. No figura al DCVB.

boires de Sanxo. S'apeguen baix i assenyalen aigua al cap d'uns dies. A Sant Joan del Pas i Ulldecona. No figura al DCVB.

broma. Veeu *boira*. A Freginals a on ens la van definir com a «bromes que s'aixequen en castells» i a Mas de Barberans. És al DCVB.

cali(t)ja. Veeu *calima*. Al DCVB trobem les formes *calitja* i *calija*.

calima. Boira no gaire espessa. A les Cases, a on també en diuen *calitja*. És al DCVB.

cotonada. Cotó agarrat a la muntanya dels Ports de Caro. Assenjala mestral. Mot propi dels mariners de la Ràpita. El DCVB el recull a Barcelona, l'Empordà i Girona.

gebra. Boira neu que gela. A Santa Bàrbara. Al DCVB hi ha l'entrada *gebre* tot i que matisa que a vegades s'escriu *gebra*. A Andorra, Tortosa i Benassal.

ESTELS

bordons. Estels en línia. A Mas de Barberans. (Cf. l'accepció DECLC, s. v *bordó*). Veeu Gimeno (1988: 248-250) per a més informació sobre aquest terme que ell documenta a la Sénia i Castell de Cabres. També ha sigut enregistrat a Rossell per Gargallo i Pradilla (1997: 87). El DCVB el recull a Morella.

cabrilles. Rogles d'estels. Segons els informants de Mas de Barberans, és un terme més propi dels pastors. Gimeno (1988: 248) recull aquest terme a la Sénia, Canet lo Roig, el Boixar i Ares. El DCVB recull la forma *cabrelles* a Fraga.

campanejar els estels. Els estels fan pampallugues. És indicatiu de vent. A la Ràpita. No figura al DCVB.

EL CEL

cel de mànigues. El cel assenjala que hi haurà mànigues (veeu *mànega d'aigua*). A la Ràpita. No figura al DCVB.

cel ras. Quan al cel no hi ha gairebé núvols. A Alcanar, les Cases, Godall i la Ràpita.

clariana. Veeu *cel ras*. A les Cases diuen: «Hi ha molta clariana!» En aquest sentit no figura al DCVB.

clarianes. Quan el cel està tapat de núvols, però hi ha trossos que no ho està, als Valentins diuen que els núvols fan clarianes. Figura al DCVB en l'entrada *clariana*.

claribell. Cel ras que ressent mestral. A les Cases i la Ràpita. No figura al DCVB.

fer finestres los núvols. Veeu *clarianes*. Als Valentins. Són senyal de pedra. No és al DCVB.

miranda. Veeu *cel ras*. A les Cases i la Ràpita. Figura al DCVB.

LLAMPS I TRONS

llamp. A les Cases, Freginals, Godall, Sant Joan del Pas i Ulldecona. El DCVB el recull com un nom propi de l'occidental, oriental, menorquí i eivissenc.

llamp llamadero de mestral. Es diu quan llampa a la mar i és senyal de mestral. A les Cases i la Ràpita. No és al DCVB.

llampadissa. En l'expressió: «Hi ha una llampadissa al racó de les Bruixes!» als Muntells. Vol dir que plourà. El racó de les Bruixes es troba al Montsià. El DCVB el recull a Tortosa i Eivissa.

llampar. «Llampa a la marina, cerç a la matina» a Freginals, la Galera, Masdenverge, el Poblenou i Santa Bàrbara. «Quan llampa a la marina, aigua a la vinya» als Muntells. «Llampa a la marina, ventolina» a Amposta, els Muntells, el Poblenou i Sant Jaume. «Llampa a la serra, aigua a la terra» a Alcanar, Amposta, els Muntells, el Poblenou, Sant Jaume i Santa Bàrbara. A la Ràpita s'han recollit quatre refranys: «Llampa pel canal del riu, mestral segur», «Si llampa a la marina, polp o sardina», «Cel ras i llampant per Mallorca, lo mestral està a la porta» i «Quan llampa pel mig lo cel, aigua segura». «Si llampa a la marina, cerç a la garriga» al Poblenou. «Quan llampa a la mar, vent de la serra» a Alcanar. «Quan llampa a la mar, aigua a la terra» a Sant Joan del Pas. El DCVB recull a Vinaròs «Quan llampa a la mar, aigua de terra». El DCVB recull *llampar* a Tortosa, l'Empordà, Girona, costa de llevant, Castelló, València i Balears.

llampec. A les Cases, el Poblenou i Sant Joan del Pas. El DCVB el dóna com a propi del català occidental, valencià, oriental i mallorquí.

llum de Sant Te(l)m. Llumeta que es formava antigament al pal més alt de les barques abans d'un fort temporal. Mot propi dels mariners de les Cases i la Ràpita. És al DCVB en l'entrada *llumet de Sant Telm*.

mar de llamps. Quan la mar està encalmada i de cop es presenta una forta tempesta. A les Cases. És al DCVB en l'entrada *mar de llamp*.

rellampec. A Freginals, Godall, Masdenverge, a Sant Joan del Pas, la Sénia i Ulldecona. A Mas de Barberans es va recollir «Rellampecs a Cardó, vent i aigua no». El DCVB recull aquest terme a Fraga, Massalcoreig, Mequinensa, Gandesa, Ribera d'Ebre, Maestrat, Morella, Alcoi, Tortosa, Amposta, Oropesa, Peníscola, Vistabella i Benassal.

rellampegar. A Alcanar, les Cases, el Castell, Freginals, la Galera, Godall, el Poblenou,¹ la Sénia, Ulldecona, els Valentins i les Ventalles. El DCVB recull aquest terme a Fraga, Massalcoreig, Gandesa, Ribera d'Ebre, Maestrat, Morella, València, Torís, Alacant i Alcoi.

tro. «Trons al març, fred abril i maig» a la Sénia. És al DCVB.

tronada. «Quan hi ha tronada, agarra la burra i esbarda» a Ulldecona. És al DCVB.

tronar. «Quan trona a Penyíscola, agarra la mula i trisca» a Masdenverge. «Quan trona a Penyíscola, agarra la burra i trisca» a Sant Joan del Pas. «Quan trona a Irta, agarra el burro i trisca» al Castell i els Valentins. «Quan trona a Irta, esbarda el burro/la burra i trisca» a Sant Joan del Pas. És al DCVB.

EL SOL

ressol. Aquest terme té dos accepcions: 1. Caldor que t'arriba del sol estant a l'ombra, i 2. Reflex del sol que assenyala mal temps. Amb el primer significat l'hem recollit a Amposta, el Castell, Freginals, la Galera, Godall, Mas de Barberans, Masdenverge, els Muntells, Sant Joan del Pas, la Sénia, Ulldecona i les Ventalles. Amb la segona accepció a les Cases i la Ràpita. És al DCVB.

restel. Veeu la primera accepció de *ressol*. A les Cases i Alcanar. No figura al DCVB.

sol de tronada. Sol fort que fa als matins del mes de març i que és senyal que a la tarda hi haurà tronada. A Sant Jaume d'Enveja. No és al DCVB.

sol drogat. A l'hivern, quan el sol no té força, diuen que està drogat. A la Sénia. No és al DCVB.

sol en llenties. Sol que està més brillant del que és habitual. A les Cases. No és al DCVB.

sol mústio. Quan no escalfa. A Ulldecona. No és al DCVB.

sol rallent. Sol amb molta força. A Amposta. El DCVB remet a la forma *rellent* com a sinònim d'humit, per tant, no apareix en el sentit en què nosaltres l'hem recollit.

sol rogenic. «Sol rogenic, aigua o vent» a Sant Joan del Pas. No és al DCVB.

sol roig. A les Cases s'ha recollit amb el sentit que és un sol que surt amb més potència, als Muntells porta vent de dalt i a la Ràpita, ponent. En aquesta població s'ha enregistrat el refrany «Sol rogenic, gregal o ponent».

solina. Veeu la primera accepció de *ressol*. A Ulldecona. «Quina solina!» El DCVB recull aquest terme a Morella.

ALTRES FENÒMENS METEOROLÒGICS

glopada. Amb el significat de ruixat, l'hem recollit a les Cases i la Ràpita. El DCVB el dóna com a propi del valencià i el recull com un cop de vent acompanyat d'un ram d'aigua.

mànega d'aigua. Núvol gros que xucla l'aigua de la mar i la du a terra. A Alcanar, Freginals i Mas de Barberans. És al DCVB.

¹ Un informant d'aquest nucli de població ens va contar la següent història: «Eren dos germanets bessons i un dia rellampampa i l'atre fea no que rellampumpa i els dos se barallaven. I sa mare fea fills meus, són rellampecs, ni rellampampa, ni rellampumpa».

Bibliografia

Alcover, Antoni Maria; Moll, Francesc de Borja (1926-1968): *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Moll. Palma de Mallorca.

Coromines, Joan (1980): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECLC). Curial. Barcelona.

Gargallo, José Enrique; Pradilla, Miquel Àngel (1997): *El joc ancestral de la paraula. Llengua, cultura popular i refranyer a Rossell (Baix Maestrat)*. Associació Cultural Alambor. Benicarló.

Gimeno Betí, Lluís (1988): *De lexicografia valenciana. Estudi del "Vocabulari del Maestrat" de Joaquim Garcia Girona*. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. València, Barcelona.

Ibàñez, Pili; Izquierdo, Tere; Moya, Maite (2003): «Montsià en capell, guarda't d'ell»: els noms dels núvols a la comarca del Montsià». *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Onada, Benicarló, 177-200.

— (2016): «Els noms populars de vents a la comarca del Montsià». *Beceroles. Lletres de llengua i literatura*, 6: 211-215.

Manent, Albert (1997): *Els noms populars dels núvols a la Terra Alta i la Ribera d'Ebre*. Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar. Barcelona.

— (2002). *Els noms populars de núvols, boires i vents del Baix Ebre i Baix Llobregat*. Oikos-tau. Vilassar de Mar.

Albert Manent

ELS NOMS POPULARS
DELS NÚVOLS, BOIRES I VENTS:
RIBERA D'EBRE
TERRA ALTA

CENTRE D'ESTUDIS RIUDOMENCS
"ARNAU DE PALOMAR"